

Pálhegyi Ferenc:

VAN-E KERESZTYÉN PEDAGÓGIA?

Vannak keresztyén pedagógusok. Otthon, az íróasztalukon ott van a Biblia; olvassák is rendszeresen. Néhány évvel ezelőtt ezt titokban tartották, templomba is lehetőleg más kerületbe, más városba jártak, ahol kollégáik és a szülők nem ismerték fel őket. Az ateista állam el-várta, hogy pedagógusai ateista módon tanítsanak és neveljenek. Ebben a korszakban jártak iskolába az én gyerekeim is. Első osztályos kisfiam egyik nap a következő hírral jött haza: "Klári néni (a tanítónő) azt mondta, hogy a legnagyobb kincsünk az egészség. De én szünetben odamentem hozzá, és megmondtam neki, hogy ez nem igaz, mert a legnagyobb kincsünk a szeretet és az istenneli kapcsolat. És képzeld, ezt a Klári néni is tudta, de halkán azt mondta, hogy a többiek ezt úgysem értenék, ezért ne beszéljek róla." Bizonyára mindnyájan ismerünk sok ehhez hasonló történetet, amelyek a keresztyén pedagógusok lelkiismereti konfliktusait érzékeltetik az elmúlt időszak alatt.

Keresztyén pedagógusok voltak és vannak, de vajon az, amit művelnek, keresztyén pedagógia-e?

Ma sokan közülük egyházi iskolában tanítanak. Hitüket az állami iskolában sem kellene már titokban tartaniok, itt pedig egyenesen elvárják, hogy keresztyénségük munkájukban is megnyilvánuljon. De vajon ez hogyan történhet meg, mitől lesz keresztyén a pedagógia? Nehezíti az eligazodást ebben a kérdésben, hogy nemcsak az épület falára szerelt táblák, hanem a vélekedésben megfogalmazott "címkék" mögött is sokféle tevékenység állhat. Biztos, hogy a pedagógia attól még nem keresztyén, hogy nem ateista. Sőt még az sem teszi keresztyénné a nevelői és oktató munkát, ha néha a Bibliát idézik, és megtartják az egyházi ünnepeket. Sokan azt mondják, az intézmény, illetve a benne folyó munka szelleme lehet keresztyén vagy nem keresztyén. Lehet, hogy ez igaz, de akkor tisztázni kell, hogy miben valósul meg a keresztyén szellem?

Hogy a kérdésre érthető választ adjunk, a továbbiakban megkíséreljük fölvázolni a pedagógiai gondolkodást meghatározó összefüggések rendszerét, majd abba belehelyezni a különféle pedagógiai gondolkodásmódokat. Ebből remélhetőleg kiderül, hogy milyen - és miben különbözik a többitől - a keresztyén (vagy bibliai) pedagógiai gondolkodás.

Emberkép és pedagógiai gondolkodás

Minden pedagógiai tevékenység arra irányul, hogy a gyermek lelki fejlődését elősegítse. Fejlődik az értelem, a beszéd, az erkölcsi ítélet, a társas magatartás - az egész személyiség. A nevelés és az oktatás ezt a fejlődést igyekszik támogatni. De már itt óriási szemléletbeli különbségekkel találkozunk: hogyan lehet és hogyan kell a fejlődést támogatni - direkt fejlesztő hatásokkal vagy egyszerűen az optimális körülmények megteremtésével, amikor a fejlődés spontán kibontakozhat? Minthogy lelki folyamatok fejlődésének az elősegítéséről van szó, kézenfekvő, hogy a pedagógiának abból az ismeretanyagból kell kiindulnia, amelyet a pszichológia tárt fel a gyermeki fejlődéssel kapcsolatban. A valóságban azonban ez csak kis mértékben van így.

A pszichológiai kutatás és a pedagógiai gondolkodás kiindulópontja ugyanaz: az emberkép. Bővebben, hogy hogyan és mit kutat a pszichológus, hogy hogyan és mit akar tenni a pedagógus, az egyaránt attól függ, hogy kinek tartjuk az embert. Mielőtt a pszichológiai megfigyelés vagy kísérletezés elkezdődik, a kutató - mint az empirikus tudományok más területén is - a válaszra váró kérdésekre már kész válaszokat (hipotéziseket) tartogat, melyek az illető filozófiai antropológiájából adódnak. A tudományos megfigyelés és kísérletezés: kérdés a természethez, melyre a természet válaszol. A válasz: igen vagy nem, azaz: a hipotézist igazolja vagy nem igazolja. Ez a visszajelzés végső soron az egész gondolatrendszer - a pszichológiai kutatás esetében a kutató explikált vagy implikált filozófiai antropológiáját, vagy röviden: emberképét - módosíthatja. Minél fiatalabb egy tudomány, gyakorlati alkalmazása annál bizonytalanabb, sőt az alkalmazás nem a tudományosan feltárt tényekből, hanem az elméleti elképzelésekből indul ki. A fiatalság tehát tudomány esetében nem előny. A pszichológia - a pszichológián belül a fejlődépszichológia - túlságosan fiatal még ahhoz, hogy a pedagógia tevékenységét közvetlenül és kizárólagosan meghatározza. A fenti vázlat is ezt szemlélteti: a pedagógia szerepére és feladatára vonatkozó elképzeléseket a pszichológiai kutatás csak kis mértékben befolyásolja (ezt fejezi ki a szaggatott vonalú nyíl), a pedagógiai munkát közvetlenül az emberképből fakadó elképzelések determinálják.

Az elmúlt évszázadok során - de beszélhetünk akár évezredekéről is - sokféle emberkép jelent meg a gondolkodás történetében, és ezeknek megfelelően sokféle pedagógia. Ezt a sokféleséget azonban a könnyebb áttekinthetőség kedvéért leegyszerűsítjük három főtípusra. Vannak, akik szerint az ember 1. mechanikus lény; mások szerint 2. biológiai lény, azaz magasan fejlett állat; végül vannak, akik azt állítják, hogy 3. az ember - ember, semmilyen más élőlényhez nem hasonlítható. A három emberképnek megfelelően háromféle pedagógiai gondolkodásról beszélhetünk: 1. viselkedést formáló; 2. ösztönöket szabályozó és 3. humanista pedagógiáról.

A viselkedést formáló pedagógia

Ha az ember úgy működik, mint egy gép (Descartes-nál még bonyolult mechanikus szerkezet, a mai sci-fi irodalomban komputer), akkor minden megnyilvánulása külső hatásra történik. Akkor működik, ha elindítjuk, annak megfelelően működik, ahogyan összeállítottuk; ha azt akarjuk, hogy másképp működjék, akkor átszereljük. Ugyanez a komputer-analógiára: azt tudja, amit betápláltunk, úgy működik, ahogyan beprogramoztuk.

A mechanikus emberképből kiinduló pedagógiai gondolkodás természetesen optimista, hiszen az ember eszerint kívülről kezelhető (csúnyább megfogalmazásban: manipulálható, szebben: alakítható). Ezt a szemléletmódot a 17. század nagy empirista filozófusa úgy fejtette ki, hogy mindannyian tiszta lappal indulunk, az ember olyan, mint egy sima viasztábla (tabula rasa), amit a környezet ír tele. A nevelés nem más, mint tudatosan megtervezett környezeti hatás. John Locke ismert jelmondata: "Nihil est in intellectu, quod non fuerit in sensu" (Semmi sincs az értelemben, ami nem volt az érzékekben). A 20. század elején a mechanikus emberkép a behaviorista pszichológiában jelenik meg erőteljesen. Az irányzat megalapítója, J.B. Watson, kijelentette: "Adjatok nekem öt egészséges csecsemőt, és én kívánság szerint nevelek belőlük orvost, ügyvédet, művészt, kereskedőt, vagy kár csavargót, tolvajt."

Röviden: Ezt a szemléletet szélsőséges formájában az jellemzi, hogy az embernek nem tulajdonít olyan belső lehetőségeket, amelyek majd kibontakoznak, mert a

viselkedés és a fejlődés kiindulópontja a környezetben van, vagyis az ember külső erők hatására cselekszik és fejlődik. A pedagógus tevékenysége leginkább a szobrász munkájához hasonlítható, ugyanis "embert farag" az alaktalan masszából.

Az ösztönöket szabályozó pedagógia

Az ember, mint magasan fejlett állat, legkifejezettebben a darwinizmusban, illetve annak szellemi örököseinél, a pszichoanalízis képviselőinél jelenik meg. Fel kellett ismerni, hogy már az állat sem működik mechanikusan. A behavioristák S-R (stimulus-reponse=inger-reakció) sémája az állat viselkedését sem képes teljesen megmagyarázni. Az ösztönös viselkedést például a táplálékszerzés terén nemcsak a zsákmány megjelenése váltja ki, hanem belső erők, az ösztönök indítják el, és részben szabályozzák is, mint genetikai programok.

A vágyak kielégítése gyakran társadalmi akadályokba ütközik (illemszabályokba, sőt törvényes tilalmakba). A nevelés feladata az, hogy szabályozhatóvá, a társadalmi valósághoz alkalmazhatóvá tegye az ösztön-kielégítést. A pedagógus olyan, mint egy erőművet építő mérnök, aki azon fáradozik, hogy hasznosíthatóvá tegye az ösztönenergiákat, amelyek eredeti természetüknél fogva esetleg csak rombolnának.

A humanista pedagógia

A humanista gondolkodás szerint az emberben a cselekvésnek és a fejlődésének minden lehetősége benne van. A külső tényezők gyakran csak akadályozzák az emberben rejlő lehetőségek kibontakozását. Az eredetileg erkölcsileg is jó embert a civilizáció megrontotta, ezért vissza kell vezetni a természethez (Rousseau). Olyan környezetbe kell helyezni, amely elősegíti kibontakozását (Montessori), aminek egyébként a tekintélyelvű bánásmód a legnagyobb akadály, ezért azt teljesen félre kell tenni az útból (Dreikurs, Gordon). A pedagógusnak az akadályok elhárításán kell fáradoznia. Munkája leginkább a szülész tevékenységére emlékeztet, aki szinte csak elősegíti az amúgy is megszületni kívánó baba világra jövetelét.

Vázlatos összehasonlítás

A három emberkép és az ennek megfelelő három pedagógiai irányzat vázlatos áttekintése a következő:

1. Mechanikus

a fejlődés külső hatásokra történik
"Semmi sincs benne, az egész
nekünk kell megcsinálni."

szobrász

farag

2. ösztönös (biológia)

fejlődést belső erők mozgatják
de kívülről szabályozható
"Van benne valami."

erőművet építő

mérnök

szabályoz

3. humanista

belső erők bontakoztatják ki
külső tényezők akadályozzák
"Minden lehetőség benne van."

szülész

segít

Napjainkban a humanista emberkép térhódítását figyelhetjük meg, de azért mind a három emberkép jelen van a gyakorlatban, pontosabban a fölvezetett három irányzat legkülönbözőbb variációi, sőt a főirányok át-fedése és keveredése is. Nyilván mindenki fölmerül a kérdés, hogy a három emberkép közül melyik a valódi. Sokan hajlamosak arra, hogy a kérdést - az igazság iránti vágyukat elfedve - érzelmi alapon válaszolják meg: a "Melyik a valódi?" helyett inkább erre a kérdésre felelnek döntésükkel: "Melyik a legszimpatikusabb?" Ez a hozzáállás természetesen a humanista emberkép malmára hajtja a vizet, hiszen magától értetődő az állásfoglalás: "Nem vagyok gép, nem vagyok állat - ember vagyok."

" Mindhárom szemléletmódnak "igaza" van

Mindhárom szemléletmód évezredek óta létezik, s hol az egyik, hol a másik kerül előtérbe. Természetesen a humanizmus sem új. Az a gondolat, hogy az ember különbözik minden más élőlénytől, és valamennyi között a legkülönb, egyidős az emberrel. ("Sok van, mi csodálatos, de az embernél semmi sincs csodálatosabb" - olvassuk Szophoklész Antigonéjában.)

Azt hiszem, az igazság megismerését megnehezíti, ha a három közül bármelyik gondolkodásmódot kizárólagosan helyesnek feltételezzük.

Gép-e az ember?

Talán nem nehéz belátni, hogy többféle vonatkozásban úgy működik, mint egy gép. Vannak reflexei. A veleszületett reflexek az eredeti kiváltó ingertől független, új ingerekre állíthatók át. A mechanikus tanulásnak sok más folyamata is jelentős szerepet tölt be a pszichés fejlődésben. Igen, az ember gép is, de súlyos tévedés azt hinni, hogy csak gép.

Tulajdonképpen a gép-embernél is tovább "hátrálhatunk" önmagunk jellemzésében, hiszen az ember bizonyos vonatkozásban úgy is viselkedik, mint egy élettelen tárgy: ha nincs kellőképpen alátámasztva vagy felfüggesztve, akkor a gravitációs gyorsulás törvényei szerint.

Tovább kérdezhetünk: állatok vagyunk-e?

Nem tagadhatjuk, hogy azok is vagyunk. Testünk felépítése nem különbözik lényegesen a gerincesek, azon belül az emlős állatok testétől. A testünkben lejátszódó biofizikai és biokémiai folyamatok is gyakorlatilag ugyanazok, mint amelyeket állati szervezetekben megfigyelhetünk. Anyagcserénk, növekedésünk, szaporodásunk az állatnál is meglévő hasonló folyamatok egyik variációja. A pszichés folyamatok egy része is ugyanúgy megtalálható az állatvilágban, mint az embernél: a különféle érzékelési módok, a zárt és nyílt genetikai programok (az utóbbiakat egyszerűen tanulásnak szoktuk nevezni). Számos megfigyelés szól amellet, hogy a magasabb rendű állatoknak az érzelmi-indulati jelenségvilága, sőt ezek kifejezése gesztusokban, hasonló a miénkhez. Igen, állat is az ember, de nem csak állat. A humanista pszichológiának az a fő gondolata, hogy az ember lelki élete nem érthető meg csupán azáltal, hogy visszavezetjük az állatvilágban megfigyelhető folyamatokra. Az embert a saját organizációs szintjén kell megismerni. Az élő anyag csupa olyan elemből épül fel, amelyek az élettelen természetben is megtalálhatók; az új minőség - az élet - nem úgy keletkezik, hogy megjelenik egy új elem, hanem a szerveződés sajátos módjától.

Ugyanígy: az állatvilágban is megfigyelhető pszichés jelenségek az embernél új organizációs szinten jelennek meg. Így például az ember késztetései nem csupán a hiányállapotok megszüntetésére irányulnak, hanem olyankor is működnek, amikor minden szükséglete kielégül. Ezek az emberi növekedést elősegítő motívumok már nem a faj, hanem az egyén jellemzői: önmaga megvalósítását célozzák. (Maslow)

Van egy negyedik szemléletmód is

Mechanikus szerkezet - ösztönlény - ember; mindez egyszerre igaz lehet, de csak akkor, ha eljutunk a sor végéig. Ha útközben (pl. az "ösztönlény"-nél) megállunk, ugyanúgy a súlyos tévedés vermébe esünk, mint minden idők dogmatikus filozófusai. De már itt szeretném megjegyezni, hogy meggyőződésem szerint a "sor vége" nem az ember humanista szemléleténél van, hanem tovább: a bibliai emberképben. Arról a pontról azonban vissza kell majd néznünk: az istenképűsége hivatott lénynek látnia kell a természeti erőknek kiszolgáltatott mivoltát is; ismernie kell fizikai, biológiai és pszichés mechanizmusait; tudnia kell, hogy nem ő a végpont, és nem önmagáért van, hanem a Teremtő dicsőségére, akit tükröznie kell.

Mi a nevelés?

Hogy jobban értsük a keresztyén pedagógia mibenlétét, továbbra is az eddig tárgyalt irányzatoknál kell maradnunk. Egyrészt megkíséreljük kissé részletesebben szemügyre venni a pedagógiai gondolkodás eredetét, másrészt megfigyeljük azt is, hogy mi következik a gyakorlat számára a különféle pedagógiai szemléletmódokból.

A fő kérdés ez: mi a nevelés?

Erre a kérdésre a különböző irányzatok különböző válaszokat adnak. Az alapvető összefüggések rendszerét a következő vázlat érzékelteti. Az tehát, hogy mit tartunk a nevelés lényegének, egyrészt az ember-képtől függ, másrészt attól, hogy mit akarunk elérni a neveléssel. Különböző korokban és társadalmakban más-más nevelési célok jelentek meg. A "Mi a nevelés?" kérdésre adott választól függ elsősorban, hogy hogyan nevelünk, azaz a nevelés módszere. A módszert azonban mindig befolyásolják a gyermek sajátosságai, és a rendelkezésre álló technika is. A fenti vázlatot alkalmazhatjuk az eddig tárgyalt irányzatokra is.

Mechanikus materializmus

A mechanikus emberkép különféle társadalmi elvárásokkal találkozik, ennek megfelelően különféle viselkedésmintákat tartalmazó személyiség kialakítása a nevelési cél. Spártának katonának alkalmas, edzett, bátor ifjakra volt szüksége. A klasszikus polgári társadalom szorgalmas, becsületes, törekvő, józan gondolkodású embereket akart nevelni. Nemrég hazánkban is pedagógiai cél volt a "kommunista embereszmény" megvalósítása. Ma talán leginkább magas teljesítményekre képes, kreatív személyiség kialakítása a cél. De akármi legyen is a cél, a viselkedésformának végső soron egyetlen pedagógiai módszere van: a dresszúra. Ha ez a kifejezés esetleg tiltakozást váltana ki, megfogalmazhatjuk ugyanezt másképp is: jutalmazás illetve büntetés alapján végzett viselkedésszelekció. Még tudományosabban (a tanulás-pszichológia nyelvén): pozitív illetve negatív megerősítésekkel vezérelt tanulási folyamat. Az állatok idomítása és - például - a gyermek illedelmes viselkedésének kialakítása között nincs strukturális különbség. Minden esetben az történik, hogy a környezet az állatnak vagy a gyermeknek azt a megnyilvánulását, amelyet megtartani, vagy kialakítani szeretne, jutalommal erősíti meg. A nem kívánt viselkedést pedig büntetéssel igyekszik kiiktatni. Fentebb már megállapodtunk abban, hogy az ember állat is. Ez a megállapítás a viselkedéstanulás folyamatára is vonatkozik. Ebből következik, hogy a nevelésben a jutalmazásnak és a büntetésnek (azaz a dresszúrának) is helye van. Alapvető hibát akkor követünk el, ha a nevelést csak dresszúrának tekintjük. Ez ugyanis azt jelentené, hogy az embert (saját magunkat) mechanikus és reaktív lénynek tartjuk, nem többnek.

Biológiai emberkép és pedagógia

Tekintsük át ugyanígy a biológiai emberképet. Ez abból a felismerésből született, hogy sem az állat, sem az ember nem csak mechanikusan működik, nem csupán reaktív (azaz a viselkedése nem csupán külső hatásra adott válasz), hanem a mozgató energiák (az ösztönök) is benne vannak. Ezért aktív. Bizonyára nagy merészség a darwinizmust a most következő egyszerű sémába sűríteni. Mégis megkísérlem, vállalva a túlzott egyszerűsítésből következő

felszínesség veszélyét is, mert így a gondolkodásmód lényege - és remélem: a fonáksága is - könnyebben megragadható:

az ember = biológiai struktúrák továbbfejlődése
anyag+idő+véletlen az erősebb túlélése ember
természetes szelekció

Az evolúcióelméletnek a filozófiai antropológia számára a legfontosabb mondanivalója ez: az ember is az állatvilág tagja. Ha minőségi különbségről beszélünk állat és ember között, akkor az ugyanúgy értendő, mint ahogy sok esetben különböző állatfajok között is vannak minőségbeli különbségek, aszerint, hogy a törzsfjlődésben milyen fokozatot értek el. Nagy minőségbeli különbség van a kagyló és a gyík között. Ezekhez képest az a minőségi különbség, amit a csimpánz és az ember között tapasztalunk, nem is olyan nagy. Ezek után tekintsük át a biológiai materializmusnak megfelelő pedagógiai gondolkodás összefüggésrendszerét:

Biológiai materializmus

fejlett állat

Darwin, Freud

ösztön szabályozás ösztön-kielégítés

irányított tárgyválasztás

társadalomnak

megfelelő

ösztön-kielégítés

Hermann, Spitz, Bowlby, Pikler, Erikson,

Ugyanez kissé bővebb megfogalmazásban:

Az embernek is - mint az állatvilág bármely tagjának - alapvető ösztön szükségletei vannak. Ezek ki nem elégítése, vagy nem megfelelő kielégítése vezet viselkedészavarokhoz. Ezért a környezet elsőrendű feladata az, hogy tegye lehetővé a gyerek számára ösztön szükségleteinek kielégítését. Az ösztöntörekvések közvetlen kielégítése gyakran akadályokba ütközik, amelyeket a társadalom normái és elvárásai állítanak fel. Ezért a nevelésnek az is feladata, hogy segítsen a gyerekek megtalálni azokat az ösztön-kielégítési módokat, amelyek a társadalomnak megfelelnek. A magyar paraszti észjárás nyelvén ez így hangzik: "Hogy a kecske is jól lakjék, és a káposzta is megmaradjon." A pszichoanalízis nyelvén: az élvezeti elv (Lust-Prinzip) alapján működő ösztön-én törekvéseit az én egyezteteti a felettes-én normáival, hogy lehetőséget találjon az ösztöntörekvés kielésére a realitáselv alapján. A nevelés lényege tehát: ösztön szabályozás.

A pszichoanalízis különösen a csecsemők és a kisgyermek nevelése számára adott fontos, új szempontokat. Felfedezte az anya-gyermek kapcsolat jelentőségét, rámutatott a biztonság szükségletére az első életszakaszban. Ebben nagy érdemei vannak a magyar Hermann Imrének. Hermann gondolatait felesége, Hermann Alice alkalmazta a nevelés gyakorlati problémáira. De figyelemre méltó felfedezések születtek a serdülőkori identitásválság természetével és kezelésével kapcsolatban is (Erikson).

Humanista emberkép és pedagógia

Napjainkban kétségkívül a humanista pedagógia csillaga emelkedik egyre magasabbra. Bár a humanizmus alapeszméit már az ókorban megfogalmazták, majd éppen az ókori művészet felfedezésével a humanizmus évszázadokkal ezelőtt

kultúrtörténeti korszakként jelent meg, századunk második felében talán éppen az elgépiesedés, elállatiasodás, elembertelenedés elleni tiltakozásként, identitásunk védelmében, eddig soha nem tapasztalt mértékben került újra előtérbe. A pedagógiában a humanizmus gyökerei közvetlenül Rousseau-nál találhatóak meg. Éppen Rousseau városában - Genfben - dolgoztak a 20. század első felének nagy gyermek- és fejlődépszichológusai (Claparède, majd Piaget), akik fontos igazságot fogalmaztak meg: a gyermek nem tökéletlen felnőtt, hanem gyermek. A gyermeket tanulmányozók már a század elején kihirdették: ez az évszázad a gyermek évszázada lesz. (Érdeemes utána gondolni: volt-e valaha is az emberi társadalom történetében olyan monumentális pedagógiai csőd, mint amilyen a 20. század végére kibontakozott?)

De nézzük meg vázlatunkon a humanista pedagógiai gondolkodás alapvető összefüggéseit:

Rousseau, Montessori, Adler, Rogers, Neill, Dreikurs, Gordon, Waldorf-pedagógia. Az aktív, alkotó lény emberkép azt jelenti, hogy az emberi cselekvés forrása maga az ember; viselkedése nem csupán környezeti hatásra adott reakció. Locke híres mondatát "Nihil est ." annak idején Leibnitz szellemesen így egészítette ki: ".exipe ipse intellectus." (Kivéve magát az értelmet.) Az embernek ezt a szemléletét az alaklélektan már a 20. század elején az érzékelés pszichés funkcióira is alkalmazta: hogy hogyan tagolunk egy összetett konfigurációt, az nem a külvilágban érzékelt valóság objektív adottságaitól függ elsősorban, hanem az emberi pszichikum tevékenységétől. A mozgás-látástól az ún. érzéketli csalódásokon át a projekció magyarázatáig gazdag kísérleti és megfigyelési eredményekkel igazolták ezt a megállapítást.

A humanista pszichológia alapgondolata, hogy az emberben tevékenységének és fejlődésének minden lehetősége benne van. Ezek a lehetőségek spontán, önmaguktól is kibontakoznak, ha nem állják útjukat környezeti akadályok, például ingerszegény földrajzi és fizikai környezet, elhanyagoló bánásmód. De a legfőbb akadály a kibontakozásnak az, ha mesterségesen akadályozzuk a gyereket tiltásokkal, szabályokkal. Az emberben rejlő lehetőségek spontán kibontakozását nevezték self actualizing-nek (önaktualizálásnak). Nálunk ennek a kifejezésnek a német változata terjedt el. Selbstverwirklichung=önmegvalósítás. Az emberi élet célja, hogy megvalósítsa önmagát, azaz felszínre hozza a benne rejlő lehetőségeket. Ennek megfelelően a nevelés célja az, hogy az önaktualizálást vagy önmegvalósítást elősegítse. Ezt egyrészt úgy éri el, hogy igyekszik minden korlátozást és tiltást kiiktatni a gyermek életéből. Másrészt igyekszik a gyermek tárgyi környezetét úgy berendezni, hogy az serkentőleg hasson a gyermek spontán aktivitására (Montessori-pedagógia), adjon lehetőséget kreativitásának kibontakozására (mai kreatív műhelyek). Igyekszik erősíteni a gyermek önbizalmát, pozitív énképét dicsérettel, elismeréssel, bátorítással. A büntetésnek minden formáját kerüli. Hogy ez a gyakorlatban hová vezethet, jól szemlélteti a karikatúra: Miközben a szülők élvezettel olvassák a humanista pedagógusok könyveit, a gyermek, akit figyelmükkel és törődésükkel sem "korlátoznak", tehetetlenül ordít a bilin. De eleven illusztráció lehet a hippie mozgalom is, melynek egy időben Amerikában "bibliája" volt Maslow Psychologie of Being (A lét pszichológiája) című könyve. (Maslow mentségére legyen mondva, hogy ő az önaktualizálást és kreativitást nem úgy értette, ahogy a hippik félreértették, hiszen ugyanebben a könyvben világosan megfogalmazza, hogy a valóban szabad kreatív tevékenységnek előfeltétele, hogy az ember bizonyos szabályokat begyakoroljon. Az ő példája: ahhoz, hogy a zongorán művészi szinten tudjon játszani valaki, előbb el kell sajátítania a zongorázás technikáját. A társadalmi érintkezésnek is vannak

szabályai, amelyeket el kell sajátítania annak, aki nem akar folyton karambolozni emberekkel való érintkezéseiben.)

A humanista pszichológusok (mindenekelőtt Maslow) maguk is elismerik, hogy az önmegvalósítás a valóságban kevés embernek sikerül. Ezért elgondolkodtató Grauman (német pszichológus) megjegyzése: "Az ilyen humanizmus embertelenné válik, mert az emberek kevésbé fejlett többségét esetleg kevésbé embernek tekintik, mert gazdasági, szociális vagy etnikai helyzetük nem ad nekik lehetőséget arra, hogy emberi képességeiket és lehetőségeiket kibontakoztassák." Kellemetlen a humanizmus számára Allport kritikája is, aki megkérdezi, hogy mi történik akkor, ha valakiben éppen egy gonosztevő személyiségének lehetősége rejlik; akkor azt kell önmegvalósítani?

Hazánkban ma egyre nagyobb teret kap a humanista pedagógia. Gordonnak két könyve is megjelent (a P.A.T. és a T.A.T.), sokan olvassák. Van már Waldorf-iskola, amelyet pedagógiai elvei és gyakorlata alapján szintén ide kell sorolnunk (Rudolf Steiner filozófiája, az "antropozófia" képezi ideológiai bázisát, melynek szinkretista vallási eszmerendszere nem harmonizál a Biblia tanításával). Vannak óvodák, amelyekben nemcsak a kreativitás kibontakozásához igyekeznek minden lehetőséget megadni, hanem a gyerekek pozitív énképét is nagy leleménnyel fejlesztik. Jó példa erre egy poszter, egy ilyen óvoda falán: mosolyogva süt a napocska, virágok nyílnak, s a szöveg: "Én egy csodálatos ember vagyok. Csoda vagyok. Szeretem magam." Nekem jobban tetszett volna így: Csodálatos dolog, hogy ember vagyok. Pisti is ember, aki ma elgáncsolt. Azért őt is szeretem." Eltekintve a kritikai megjegyzésekben foglaltakról, remélhetőleg mindenki számára világos az is, hogy a humanizmus - a pszichológia és a pedagógia terén egyaránt - sok igaz és fontos felismeréssel gazdagította ismereteinket, illetve sok hasznos és megszívlelendő útmutatást tartalmaz. Nélküle sem az emberről alkotott képünk nem lenne teljes, sem a pedagógiánk. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a humanista pedagógia=keresztyén pedagógia, mint ahogy a mechanikus és biológiai materializmus pedagógiája sem keresztyén. Ezt annak ellenére szeretném hangsúlyozni, hogy a humanista pedagógusok között sok hitvalló keresztyén van (maga Montessori Mária is az volt). Már az elején utaltam rá, hogy a személyt és a tevékenységet el kell választani egy-mástól.

Humanista gondolkodás - bibliai gondolkodás

Hogy ezt az elválasztást könnyebb legyen megtennünk, tegyük egymás mellé és hasonlítsuk össze a humanista illetve a keresztyén (bibliai) gondolkodást néhány szempont szerint: mit tanítanak a tekintélyről, az erkölcsről, az emberről és a nevelésről. A két utóbbi szempont a humanizmussal kapcsolatban már szerepelt, de az összehasonlítás kedvéért röviden felidézzük őket.

Nincs tekintély az ember fölött. Az ember a maga ura. A törvényt is az ember alkotja. Felelősséggel csak saját magának tartozik, illetve emberi környezete tagjainak. Juhász Gyula költői megfogalmazásában "Istent teremtő csodaszellem". Nem az ember teremti Istent, hanem az Isten teremtette az embert. A személyes Isten az ember Ura, aki törvényt adott az embernek, és akinek számadással tartozik. Az Isten tekintélyét elfogadó ember gyönyörködik Isten törvényében (Zsolt 119, 35), és boldogan várja a számonkérő Úr megjelenését (Mt, 24, 45-46). Az ember az erkölcs forrása. Nincs abszolút jó vagy abszolút rossz. Hogy mi erkölcsös és mi nem, az a társadalomtól, a kultúrától, a többségi döntéstől, sőt - s a mai világunkat egyre jobban jellemzi ez a szemlélet - a szituációtól függ. (Ami

erkölcstelen, ha a nyilvánosság előtt történik, az "ártatlan" hazugság, lopás, vagy flört megfelelő szituációban).

Az erkölcs Isten kijelentésén alapul, ezért abszolút és örökérvényű. Érdeemes végiggondolni, hogy mi az ősbűnök - Ádám és Éva bűnének - a lényege. Őseink ettek a "jó és rossz tudásának fájáról", más szavakkal: az ember kezébe vette az erkölcsi ítéletet - ne Isten mondja meg, mi a jó és mi a rossz, majd én megmondom - abban a reményben, hogy olyan lesz, mint Isten (1Móz 3,1-5). A humanizmus aktív és autonóm (Istentől is független) lénynek te-kinti az embert, aki eleve jó, (erkölcsi értelemben is), akiben minden lehetőség benne van (nem szorul Isten segítségére). Ha sokszor mégis rossznak és tehetetlennek bizonyul, annak vagy a civilizáció az oka, vagy a tekintély tisztelete; mindkettő korlátozza ugyanis a szabadságát és kibontakozását. Az "eleve jó" rousseau-i kijelentést később sokan így finomították: "legalábbis semleges", de semmi esetre sem "veleszületett az ember erkölcsi romlottsága".

A Biblia azonban azt mondja az emberről, hogy csak úgy képes eredeti rendeltetésének megfelelően harmóniában élni Teremtőjével, a természettel és saját magával, ha Istennel szoros függőségben él. Mihelyt az erkölcsi ítéletet a kezébe veszi, és függetleníti magát Istentől, meghal, azaz megszűnik az lenni, akivé rendeltetett:

Isten

képe.

Az ember hivatása Isten képét hordozni, Istent képviselni a világban, az ő nevében uralkodni a természet fölött, és az istenfélelmet szaporítani a Földön. Az istenképűség ad méltóságot az embernek, de ezt szabad akarattal kell vállalnia, mert egy mechanikus lény nem lehet Isten képe. A bűneset óta az ember Isten eltorzult képe. Rousseau-val ellentétben "szívének minden szándéka és gondolata szüntelenül csak go-nosz" (1Móz 6, 5). Nem arról van szó, hogy elkövet kisebb-nagyobb bűnöket, hanem egzisztenciálisan (léteben) bűnös, mint ahogy egy hulla állapotán sem változtat, hogy milyen pózban helyezkedik el, vagy hogy hogyan van felöltözve. c.)

A

NEVELÉS

HUMANIZMUS

A humanista pedagógia szerint a nevelés lényege a korlátok meg-szüntetése (főleg a tekintélyelvűség kiirtása), a kibontakozást elősegítő környezeti feltételek megteremtése, az önbizalom növelése. A fejlődés (az önmegvalósítás felé haladó kibontakozás)

önbizalom

kérdése.

KERESZTYÉNSÉG

A Biblia szerint az embernek szívcsereére van szüksége. Ugyanez a pszichológia nyelvén így hangzik: értékrendjének kell alapvetően meg-változnia. Még konkrétabban: le kell mondania arról, hogy önmaga ura legyen (meg kell tagadnia magát) és át kell adnia élete feletti uralmát Istennek. Ha ez megtörténik, akkor az ember visszakerül eredeti pozíció-jába: Istent képviseli a világban. Az értékváltozás (szívcsere vagy újjászületés) útja:

1. a bűnös egzisztencia beismerése;
2. a megváltás és Isten uralmának (tekintélyének) elfogadása.

Az eredmény új teremtés. Ez azonban nem nevelés eredménye, ha-nem mint minden teremtés, Isten ígéje által jön létre. A nevelés fontos szerepe ebben az lehet, hogy előkészítheti és előse-gítheti Isten ígéjének és a Szentléleknek a munkáját. Az újjászületést nem önmegvalósítás, hanem lelki növekedés követi, amiben szintén része lehet a keresztyén nevelésnek. A lelki növekedés nem önbizalom kérdése, hanem azon múlik, hogy az ember mennyire veti bizalmát Istenbe. Aki rábízta magát Istenre (mint gyerek az édes-ajjára), abban Isten Lelke megvalósítja az

embert, akit Ő a teremtéskor eltervezett, s aki egészen biztosan egyetlenegy, a természetben még egy-szer elő nem forduló, "kreatív" alkotása lesz Teremtőjének.

A keresztyén pedagógia

Nézzük meg ezek után, hogyan alakul a keresztyén nevelés összefüggés-rendszere megszokott sémánk szerint:

Keresztyénség

Isten

eltorzult

értékrendváltozás

őrzés,

az

helyreállítása

Comenius, Apáczai, Karácsony, Dobson, Cambell ezt így írják?, Mühlán.

Eszerint a keresztyén nevelés lényegét az értékrend átalakulásának elősegítése képezi. Leszögeztük ugyanakkor, hogy az új teremtés nem nevelés eredménye, azt maga Isten végzi. Nem ellentmondás ez? Isteni teremtés csodája a földre vetett mag is. Kicsírázik, szárba szökken, levelet hajt; virágzik és termést hoz. Mindez nem a kertész munkája, hanem a Teremtő által behelyezett program szerint és az Ő indítására megy végbe. Mégis nagyon sok múlik a kertész munkáján, már a magvetés előkészítésében, majd a palánta gondos ápolásában is.

Ez a hasonlat talán nem kíván magyarázatot. Mindenesetre nagy tisztessége a keresztyén nevelőnek, hogy Isten őt munkatársává fogadja.

Tapasztalt lelkigondozók tudják, hogy a frissen újjászületett ember-nek védelemre, egészséges lelki táplálékra és vezetésre van szüksége. A növekedést valóban Isten adja, de az embert ártó hatásoktól védeni, jó táplálékkal erősíteni és tapasztalatlansága miatt vezetni kell, hogy Isten növekedést adó ereje érvényesüljön az életében.

De mielőtt egy ráncbízott gyerek eljut a megtérés döntéséig, szintén védeni, táplálni és vezetni kell. Ilyenkor nem a növekedést segítjük elő, hanem előkészítjük őt az ige befogadására.

Őrzés, táplálás, vezetés, - ezek mind pásztori teendők. A keresztyén nevelő pásztor a Főpásztor irányítása alatt (1Pt 5, 2-4).

A pásztori funkciók közül most csak a vezetését szeretném kiemelni. A keleti pásztor a nyáj előtt halad, a nyáj pedig követi őt. "Legyetek a követőim, mint én is követője vagyok Krisztusnak" - írja Pál apostol (1Kor 11, 1). A keresztyén nevelés fontos módszere a Jézus követésében való példamutatás. Nyilvánvaló, hogy erre csak az a pedagógus képes, aki maga is Jézus követője. Azt is észre lehet itt venni, hogy a keresztyén nevelés ebben is különbözik a humanista pedagógiától. Ott a gyerekek legfeljebb csak lökést kap az első lépésekhez, hogy azután önállóan menjen tovább a saját útján. Itt: előttünk jár maga az Úr, vezetőink Őt követik, mi pedig - amíg még nem elég jó a lelki látásunk ahhoz, hogy lássuk: merre megy a láthatatlan Jézus - vezetőinkre vagy nevelőinkre figyelünk.

Összefoglalás

Fentebb elmondtuk, hogy az ember egyszerre gép, állat és ember. De mindennek akkor van csak igazán értelme, ha egyben Isten képe is. Viselkedésformáló, ösztön szabályozó és humanista pedagógiára egyaránt szükség lehet, de minden pedagógiai tevékenység igazán akkor éri el a célját, ha az istenképűség helyreállításán is dolgozik, azaz, ha keresztyén pedagógia.

Humanizmussal, önbizalommal csak addig lehet eljutni, ameddig József Attila jutott saját bevallása szerint:

"Magamban bíztam eleitől fogva.

Ha semmije sincs, nem is kerül sokba
ez az embernek, semmivel se többbe,
mint az állatnak, mely elhull örökre."

A keresztyén pedagógus számára ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy ismerje meg a különféle pedagógiai gondolkodásmódokat és az azokhoz kapcsolódó módszereket, de tartsa meg szilárdan keresztyén identitását, ne tévessze szem elő a legfontosabb célt: "Mindent vizsgáljatok meg: a jót tartsátok meg." (1Tessz 5, 21). Azt jelenti ez, hogy mindent vegyünk át, ami jónak látszik? Nem. "Mindent vizsgáljatok meg." A viselkedésformálóktól biztosan megta-nulhatjuk a következetességet, az ösztön szabályozóktól a gyermek szükségleteire való odafigyelést, a humanistáktól az értő figyelmet. De a következetesség nem sokat ér szeretet nélkül, a szükségletek kielégítése célt téveszt határozott erkölcsi iránymutatás nélkül, az értő figyelmet pedig feltétlenül ki kell egészíteni a következmények és szükséges kor-látok egyértelmű felállításával. Biztos, hogy egyetlen nem keresztyén irányzatnak sem vehetjük át az életfilozófiáját. Jézus arra inti tanítványait, hogy őrizkedjenek a farizeusok és szadduceusok kovászatától, azaz tanításától (Mt 16, 6). Valóban a tanítás, a valláspótléket kínáló életfilozófia, jelenthet ve-szélyt a keresztyén pedagógusoknak és rajtuk keresztül tanítványaik-nak.. Sok esetben, különösen a humanista áramlatoknál, nehéz levá-lasztani a módszert az eszmei háttérről. Önmagában a giliszta jóízű és hasznos táplálék lehet egy hal számára; az a horog árt meg a hal egészségének, amelyet a gilisztával együtt bekap. Van-e keresztyén pedagógia? Remélhetőleg világossá vált, hogy a keresztyén pedagógia mindig ott valósul meg, ahol a pedagógus Jézus tanítványa lesz. Tanítvány pedig csak az lehet (Luk 14, 26 szerint), aki mindenki másnál jobban szereti Jézus Krisztust.